

Redakcja naukowa
Magdalena Hawrysz
Marzanna Uździcka

Zielonogórskie
SEMINARIA
Językoznawcze
2017

*Panu Profesorowi
Stanisławowi Borawskiemu
w 70. rocznicę urodzin*

ZIELONOGÓRSKIE
SEMINARIA JĘZYKOZNAWCZE

2017

**Wokół dziejów używania polszczyzny –
wspólnoty, potrzeby,
zachowania komunikatywne**

Redakcja naukowa

Magdalena Hawrysz
Marzanna Uździcka

Zielona Góra 2018

RADA WYDAWNICZA

Andrzej Pieczyński (*przewodniczący*),
Katarzyna Baldy-Chudzik, Van Cao Long, Rafał Ciesielski, Roman Gielerak, Bohdan Halczak,
Małgorzata Konopnicka, Krzysztof Kula, Ewa Majcherek, Marian Nowak, Janina Stankiewicz, Anna Walicka,
Zdzisław Wołk, Agnieszka Ziófkowska, Franciszek Runiec (*sekretarz*)

RECENZENCI

Magdalena Czachorowska, Jolanta Klimek-Grądzka, Lucyna Jankowiak, Tomasz Lisowski,
Marzena Makuchowska, Lena Mariak, Agnieszka Niekrewicz, Anna Piotrowicz, Monika Zaśko-Zielińska

KOMITET WYDAWNICZY

Marzanna Uździcka (*przewodnicząca*), Magdalena Hawrysz (*sekretarz*),
Anna Wojciechowska (*sekretarz*)

RADA NAUKOWA

Alena Jaklová (Czechy/Czeskie Budziejowice), Ałła Krawczuk (Ukraina/Lwów),
Matthias Rammelmeyer (Niemcy/Bonn), Stanisław Borawski (Polska/Zielona Góra),
Marian Bugajski (Polska/Zielona Góra), Marek Cybulski (Polska/Łódź),
Elżbieta Umińska-Tytoń (Polska/Łódź)

Wersja pierwotna drukowana

REDAKCJA JĘZYKOWA

Weronika Girys-Czagowiec (język polski)
Irmina Kotlarska (język angielski)

KOREKTA

Monika Nowecka

REDAKCJA TECHNICZNA

Jolanta Karska

© Copyright by Uniwersytet Zielonogórski
Zielona Góra 2018

ISSN 2299-4572

ISBN 978-83-7842-318-8

OFICyna WYDAWNICZA UNIwersytetu ZIELONOGÓRSKIEGO

65-246 Zielona Góra, ul. Podgórna 50, tel./faks (68) 328 78 64
www.ow.uz.zgora.pl, e-mail: sekretariat@ow.uz.zgora.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
Danuta Bieńkowska, Elżbieta Umińska-Tytoń, <i>Udział wspólnot zakonnych w kształtowaniu języka religijnego.</i>	13
Marian Bugajski, <i>Walentego Szylarskiego Gramatyka języka polskiego ucząca w tradycji normatywnej.</i>	25
Marek Cybulski, <i>O językowych wykładnikach wartości w dawnej polszczyźnie.</i>	39
Stanisław Dubisz, <i>Rejestry komunikacyjne w dziejach polszczyzny.</i>	49
Magdalena Hawrysz, <i>Wartości transcendentne we wspólnocie zakonnej w świetle XVI-wiecznej reguły klarysek.</i>	59
Magdalena Idzikowska, <i>Przezwisło w komunikacji wewnątrzrodzinnej.</i>	69
Alena Jaklová, <i>Area-linguistic aspects of the language situation in the South-Bohemian borderland after the forced transfer of the German population</i>	83
Aleksandra Janowska, Krystyna Kleszczowa, <i>Wariantywność słowotwórcza w tekście na tle epoki (na przykładzie Reguły zakonu świętej Klary)</i>	97
Ewa Jędrzejko, <i>Jeszcze o wieloparadygmatyczności i dylematach lingwistyki na progu trzeciego tysiąclecia.</i>	107
Magdalena Jurewicz-Nowak, <i>Relacja nadawczo-odbiorcza w dawnym języku prawnym (na materiale Zwierciadła Saskiego Pawła Szczerbica z XVI w.)</i>	121
Monika Kaczor, <i>Czy z obrazu językowego można wyinterpretować, na czym polega istota etyki społecznej?</i>	135
Alina Kępińska, <i>Nazwy ustroju społecznego i władców w polskich XVI-wiecznych przekładach Ewangelii.</i>	145
Irmina Kotlarska, <i>Przewodnik polsko-angielski Modesta Mariańskiego (1905) jako komunikat realizujący potrzeby komunikatywne polskich emigrantów w Stanach Zjednoczonych na początku XX wieku (rekonesans)</i>	159
Danuta Kowalska, Magdalena Pietrzak, <i>Przedstawiciele obcych narodowości w oczach Sienkiewicza podróżnika</i>	171
Ała Krawczuk, <i>Grzecznie po (staro)polsku? „Pogranicza” językowo-kulturowe gratulacji i życzeń we współczesnej polonijnej wspólnocie komunikatywnej na Ukrainie.</i>	195

Tadeusz Lewaszkiewicz , <i>Władysław Kuraszkiewicz jako recenzent wydawniczy Historii języka polskiego Zenona Klemensiewicza</i>	211
Tomasz Lisowski , <i>Ekwiwalenty greckiego παιδαγωγός (1Kor 4,15, Gal 3,24.25) w polskich renesansowych przekładach Nowego Testamentu</i>	225
Iwona Loewe , <i>Dyskurs telewizyjny. Tytuły polskiej telewizji dziewcząt i chłopców</i>	241
Jolanta Migdał , <i>Nazwy wiosennych kwiatów według polskich leksykografów – fiolek</i>	253
Iwona Pałucka-Czerniak , <i>Refleksje o języku i słowie w pracy O litewskich i polskich prawach... autorstwa Tadeusza Czackiego</i>	261
Magdalena Pastuch , <i>Pamięć jako pojęcie sterujące badaniem dziejów języka</i>	275
Joanna Przyklenk , <i>O wspólnocie w najnowszej historii polszczyzny</i>	285
Artur Rejter , <i>Historyk języka jako tropiciel śladów</i>	299
Marek Ruszkowski , <i>Czy sarna się cieli czy koci? Rozważania semantyczne</i>	311
Ewa Siatkowska , <i>Periodyzacja polszczyzny w porównaniu z językiem czeskim</i>	319
Andrzej Sieradzki , <i>Formuły grzecznościowe z semantycznym komponentem sakralnym w języku mieszkańców wsi Zelena (Ukraina – Huculszczyzna)</i>	329
Mirosława Siuciak , <i>Miejsce badań regionalnych w opisie dziejów polszczyzny</i>	339
Ewa Sławkowa , <i>Miejsce językoznawstwa w badaniach translologicznych</i>	351
Magdalena Steciąg , <i>Lingua receptiva czy lingua franca – zachowania językowe mieszkańców polsko-czeskiego pogranicza</i>	363
Dorota Szagun , <i>Applauz winszowny JMCI Panu Stanisławowi jako wzór zachowania językowego wspólnoty szlacheckiej</i>	377
Kamilla Termińska , <i>Passivum. Przeciw antropomorfizmowi</i>	389
Maria Trawińska , <i>Edycja XIV- i XV-wiecznych poznańskich ksiąg ziemskich. Transliteracja</i>	399
Marzanna Uździcka , <i>Wokół zagadnienia gatunkowej predestynacji leksyki</i>	409
Bogdan Walczak , <i>Jeszcze o możliwościach przewidywania zmian językowych</i>	425
Ewa Woźniak , Rafał Zarębski , <i>Stereotyp nazwisk polskich w dwudziestoleciu międzywojennym</i>	431
Bogusław Wyderka , <i>Nazwy skrzypu ‘Equisetum’ w dialekcie śląskim</i>	443
Iwona Żuraszek-Ryś , <i>O imieniu Stanisław słów kilka</i>	453

WSTĘP

Niniejszy tom *Zielonogórskich Seminariów Językoznawczych* dedykowany jest ich twórcy, filologowi, historykowi języka, profesorowi Stanisławowi Borawskiemu w 70. rocznicę Jego urodzin.

Poczytujemy sobie za zaszczyt przedstawienie sylwetki Stanisława Borawskiego, chociaż nie jest to zadanie łatwe, ponieważ uprawianie nauki dla Pana Profesora jest stylem i sposobem życia, a nie profesją. Jego przygoda z językoznawstwem, a szczególnie historią języka rozpoczęła się na Uniwersytecie Wrocławskim, gdzie studiował polonistykę. W 1972 roku na Wydziale Filologicznym uzyskał tytuł magistra na podstawie pracy *Polska terminologia językoznawcza. Próba ujęcia semantycznego*, napisanej w ramach seminarium prof. Antoniego Furdala. Tam też do 1995 roku pracował jako wykładowca.

Bardzo wcześnie Profesor Borawski ujawnił swoje nowatorskie poglądy dotyczące metodologii badań diachronicznych i sposobu myślenia o przeszłości języka, które nakreślił najpierw w pracy doktorskiej, poświęconej odmianom polszczyzny (*Zarys odmian języka polskiego w oświetleniu przyczynowym*), a potem rozwinął w rozprawie habilitacyjnej o znamienym tytule: *Tradycja i perspektywy. Przeszłość i przyszłość nauki o dziejach języka polskiego* (Wrocław 1995). Trzeba jednak zauważyć, że fundamentalne dla historiozofii Profesora kategorie, jak: *wspólnota komunikatywna, środek komunikatywny, zachowanie językowe czy potrzeba komunikatywna*, pojawiły się po raz pierwszy już w 1982 roku w dwóch artykułach: *O potrzebie historii języka polskiego. I. Przegląd ważniejszych stanowisk badawczych w rozważaniach historyczno-językowych* („Poradnik Językowy” 1982, z. 5, s. 317-333) oraz *O potrzebie historii języka polskiego. II. Czas powstania polskiego języka literackiego* („Poradnik Językowy” 1982, z. 6, s. 368-186).

Profesor Stanisław Borawski jest twórcą i propagatorem nowatorskiej koncepcji historii języka utożsamianej z ideą *dziejów używania języka*, rozumianą, najogólniej mówiąc, jako studia nad powstawaniem wspólnot komunikatywnych języka polskiego oraz wzorów językowych zachowań tworzonych i konwencjonalizowanych w ich obrębie. Najpełniej podstawy tej idei wyłożył w książce *Wprowadzenie do historii języka polskiego. Zagadnienia historiozoficzne* (Warszawa 2000, 2002) oraz rozprawie *Postawy idei poznawczej studiów nad dziejami używania języka. Esej o diachronii* ([w:] *Rozprawy o historii języka polskiego*, Zielona Góra 2005, s. 13-62). Obydwie pozycje, co warto podkreślić, znajdują się w podstawowym kanonie lektur kształcenia z zakresu historii języka polskiego na wszystkich uczelniach wyższych.

Idea Profesora Borawskiego spotkała się z uznaniem środowiska naukowego i aplikacją w badaniach, o czym świadczą powstające w różnych ośrodkach prace inspirowane jej założeniami. O atrakcyjności koncepcji językoznawcy decydują przede wszystkim dwa aspekty. Po pierwsze, jej badawcza otwartość. Jak pisze sam uczyony: „jest to idea, której wypełnienie wymaga pozostawienia osobom uprawiającym lingwistykę całkowitej swobody rozstrzygnięcia. [...] Jest to [...] wskazanie perspektywy dającej podstawy do nadziei, iż dzięki niej może powstać cały szereg różnych i niesprzecznych wzajemnie obrazów językowej przeszłości [...]” (*Wprowadzenie*, s. 203). Stąd nie znajdziemy w żadnej z prac Profesora wyraźnie określonych, konkretnych (uniwersalnych) procedur analitycznych, a raczej zachętę do poszukiwań twórczych rozwiązań metodologicznych zgodnie z formułowanymi przez Uczonego tezami, że każdy tekst to złożone zachowanie językowe, spowodowane potrzebą i uwarunkowane sytuacją komunikatywną, a lingwistycznym staje się „każde działanie i zainteresowanie, które może objaśnić język oraz językową komunikację” (*Wprowadzenie*, s. 202).

Trzeba przy tym zaznaczyć, że we *Wprowadzeniu do historii języka polskiego* Profesor Borawski daje kilka prób nowego rozwiązania historycznojęzykowych zagadnień i dylematów szczegółowych, co jednak, jak podkreśla, ma charakter prezentacyjny.

Po drugie, zaprezentowane przez S. Borawskiego w artykule *Typowość i wzorowość w studiach historycznojęzykowych* („*Język Polski*” 1982, z. 4-5, s. 346-347) stanowisko wobec pojęć: *typowość* i *wzorowość* w studiach historycznych i ich ujęcie definicyjne, wskazujące na potrzebę badań tekstów funkcjonalnie zróżnicowanych, czyli zarówno artystycznych, jak nieartystycznych, zainspirowało badaczy do analizy tekstów, które nie funkcjonowały wcześniej w obiegu językoznawczym i których autorami niekoniecznie byli wybitni mistrzowie słowa.

Stanisław Borawski należy do tej nielicznej grupy badaczy, którzy mają umiejętność formułowania nowych idei poznawczych, prowadzących w następstwie do świeżego spojrzenia na źródła. Idee te przynoszą nowe postulaty badawcze, odmienne metodologie i procedury analityczne, a także alternatywne cele. Taką perspektywę ma

wprowadzona do obiegu językoznawczego idea *gatunkowej predestynacji leksyki*, która stała się przedmiotem rozważań w książce *Słownictwo potoczne listów Zygmunta Miłkowskiego do Juliusza Łukaszeńskiego (1867-1895)* (Zielona Góra 2007). Samo pojęcie *gatunkowej predestynacji* łączy Profesor z wykładaną i propagowaną od samego początku koncepcją o pragmatycznym i genologicznym uwarunkowaniu skonwencjonalizowanych zachowań językowych, które oddziałują wzorcotwórczo na uczestników określonego typu komunikacji, a które czynią pewne zespoły leksyki predestynowanymi do użycia w określonej sytuacji komunikacyjnej. W recenzjach tej rozprawy podkreśla się nie tylko jej oryginalność, ale wysoki aspekt moralny. W pierwszej bowiem jej części Pan Profesor stworzył wzór dla badaczy, którzy chcieliby podjąć tematykę predestynacji leksyki, a cała książka stanowi matrycę porównawczą dla ilościowych badań leksyki i form gramatycznych gatunków mowy.

Książka *Słownictwo potoczne listów Zygmunta Miłkowskiego do Juliusza Łukaszeńskiego (1867-1895)* stała się też podstawą otrzymania w 2009 roku tytułu profesora zwyczajnego.

Ważnym nurtem w pracy naukowej Profesora jest działalność edytorska. Pierwszym znaczącym osiągnięciem na tym polu jest *Wybór tekstów do historii języka polskiego*, (Warszawa, PWN, 1980) stworzony we współautorstwie z Antonim Furdalem. Książka na tle innych chrestomatii była nowatorska przynajmniej z dwóch powodów: obejmowała piśmiennictwo ze wszystkich epok i wszystkich ważniejszych odmian językowych. Tym samym znalazły się w niej – prócz tradycyjnie uwzględnianych pisanych świadectw reprezentujących wyższy styl i uznanych autorów – także reprezentujące odmianę potoczną, urzędową, naukową, również teksty użytkowe oraz utwory pisarzy późniejszych. Te względy spowodowały duże zainteresowanie *Wyborem*, czego dowodem jest po pierwsze, naukowa polemika między Stanisławem Urbańczykiem a Stanisławem Borawskim oraz po drugie, kolejne wydanie wyboru (Warszawa, PWN, 2003).

Po latach ten wzorzec wydawania chrestomatii zyskał uznanie, czego najlepszym dowodem jest dwutomowy *Wybór tekstów z dziejów języka polskiego* pod red. Marka Cybulskiego, którego współtwórcą, obok badaczy łódzkich, jest Stanisław Borawski i jego uczennice.

Ma Profesor zasługi również w edycji innych zabytków. Nie można tu nie wspomnieć o *Zweisp Sprachige Stadtbücher aus Oppeln/Opole; Herausgegeben* (Wrocław 2002). Książka zawiera transliterację dwóch zabytków. Pierwszy to polsko-niemiecka księga miejska Opola, której treścią są protokoły rozpraw sądowych z lat 1698-1721. Rękopis był znany polskim językoznawcom (m.in. Stanisławowi Rospondowi, Jerzemu Kopciowi), nikt jednak bliżej się nim nie zainteresował, prawdopodobnie ze względu na trudności jego odczytania. Część polską odczytał dopiero i opracował Stanisław Borawski, część niemiecką – germaniści: Ilpo Tapani Piirainen oraz Astrid

Dormann-Sellinghof. Zakładanym odbiorcą edycji miał być czytelnik niemieckojęzyczny i dlatego wszystkie protokoły polskie zostały przetłumaczone na stylizowaną niemiecką. Druga część to dokument rady miejskiej Opola: *Opplische Stadt-Raytungen Vom Ersten Januari biss Ende Decembris A 1707, Redivirtt*. Edycja jedyne z tego terenu o tak dużych rozmiarach zabytku, jaki dochował się do naszych czasów, spełnia surowe wymogi dla wydawnictw tekstów staropolskich typu A, dlatego Stanisław Borawski postanowił przygotować publikację skierowaną do szerszego kręgu odbiorców. W ten sposób powstała *Transliteracja grafemiczna Księgi protokołów sądu wójtowskiego miasta Opola z lat 1698-1821* (tego samego zespołu autorskiego) (Wrocław 2003).

Różnych edycji ze względu na zakładanego odbiorcę doczekała się także reguła zakonna klarysek. Jej najpełniejsze wydanie pt. *Reguła zakonu świętej Klary* (Zielona Góra 2002) zawiera nie tylko podobiznę zabytku i jego transliterację, ale także wyrazy graficzne z lokalizacjami, co stanowi nieocenione ułatwienie dla badaczy chcących szybko wynajdować i segregować różne zjawiska językowe.

Profesor Stanisław Borawski od 1995 roku związany jest z polonistyką Uniwersytetu Zielonogórskiego, gdzie od 2004 roku kierował Zakładem Historii i Pragmatyki Języka Polskiego. Tu, łącząc obowiązki dydaktyczne i kształcenia kadr naukowych, stworzył rozpoznawalny w Polsce jako tzw. *szkoła zielonogórska* zespół, który rozwija i adaptuje do swoich badań historiozofię Uczonego. Idea *dziejów używania języka* stała się podstawą kilkudziesięciu prac licencjackich i magisterskich oraz trzech rozpraw doktorskich (Magdaleny Hawrysz, Magdaleny Jurewicz-Nowak, Iwony Pałuckiej-Czerniak). Pan Profesor był też inspiratorem wielu prac habilitacyjnych. Trzeba także podkreślić, że należy On do uczonych, którzy wyrażają przekonanie, że historia języka jest tą właśnie dyscypliną, gdzie wytwarzanie wiedzy i jej upowszechnianie w toku kształcenia akademickiego mogą ze sobą harmonizować. Dlatego zredagował projekt edycji nowoczesnego opracowania obrazu dziejów używania języka polskiego, wykorzystującego rozwijające się współcześnie nurty badań językoznawczych. Projekt ten, zatytułowany *Historia języka i wspólnot komunikatywnych polskich w 50 wykładach*, otrzymał finansowanie w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki i był realizowany pod kierownictwem Stanisława Borawskiego w latach 2012-2014 przez badaczy współpracujących ze sobą ośrodków naukowych: Uniwersytetu Zielonogórskiego i Łódzkiego.

Profesor Stanisław Borawski był także wykładowcą języka i kultury polskiej poza granicami naszego kraju: w latach 1977-1988 na Uniwersytecie Bukareszteńskim: Facultatea de Limbi și Literaturi Străine – Catedra de Limbi Slave; 1990-1995 na Uniwersytecie w Bonn: Slavistisches Seminar. W latach 1988-1989 był stypendystą Fundacji Heinrich-Hertz-Stiftung w Münster i Bochum. Wykładał także w Dreźnie.

Badania diachroniczne Profesora Stanisława Borawskiego to nowoczesnie ujmowana historia języka, zapewniająca żywotność dyscypliny, pozwalająca na jej rozwój

i metodologiczny rozpęd. Wpisując się dobrze w polską tradycję dziedziny, Profesor stawia nowe cele badawcze, odkrywa pomijane obszary naukowej eksploracji. Punktem wyjścia jest zawsze język, a jego programowo wieloaspektowe analizy pozwalają poszukiwać w nim cech posługującej się nim wspólnoty narodowej lub wspólnot niższego szczebla. O wartości tych badań dodatkowo świadczy bogactwo źródeł (przeważnie mało znanych lub nieznanymi wcale) reprezentujących różne sfery komunikacyjne.

Za swoją pracę naukowo-badawczą Profesor był wielokrotnie nagradzany. Uhonorowany został Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Złotym Krzyżem Zasługi. Trzykrotnie otrzymał nagrodę ministra i aż dwudziestokrotnie rektorów uniwersytetów.

Profesor Stanisław Borawski należy do tych nauczycieli – uczonych, którzy dla swoich uczniów, młodych badaczy i potencjalnych adeptów wiedzy historycznojęzykowej zawsze znajdują czas. Potrafi prowadzić z nimi wielogodzinne dyskusje, w czasie których z reguły nie daje konkretnych rozwiązań, ale aktywuje rozmówców do myślenia o nauce, historii języka, naprowadza na rozwiązanie nurtujących ich problemów badawczych, a co najważniejsze, uczy stawiać pytania o cele i sposoby ich realizacji. Zawsze, nawet w wakacje, pełni wtorkowy dyżur dla chcących uczyć się językoznawstwa.

Warto tu podkreślić, że można na Pana Profesora liczyć również w sytuacji prywatnej, wielu ze swoich współpracowników pomógł w trudach dnia codziennego.

Mamy dobrą okazję, by podziękować Panu Profesorowi za okazywaną życzliwość i życzyć Mu dużo zdrowia i niespożytych sił w działalności na niwie naukowej.

Magdalena Hawrysz

Marzanna Uździcka